

سپارستاری

الگوی هدایت سیاسی

در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب*

*** سیامک باقری چوکامی، ** فرامرز عابدینی

چکیده

هدایت در ادبیات اسلامی دارای مفهوم متعالی است و در مرکز تعریف سیاست در منابع اسلامی قرار دارد و هویت بخش آن است که هم به سیاست تشخص درونی داده و هم تمایز بخش آن با غیر شده است (تاریخچه). پژوهش، درباره هدایت سیاسی برخلاف مقوله هدایت از سابقه زیادی برخوردار نیست. همچنین، فقدان پژوهش در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب نیز مبرهن است (پیشینه). اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب در خصوص هدایت سیاسی چه الگویی ارائه می‌دهد؟ (سؤال). روشی که برای رسیدن به پاسخ این پرسش به کار برده شد، داده بنیاد (گراندد تئوری) با رویکرد استراوس و کوربین است که روشی نظام‌مند را برای پژوهش‌های کیفی ارائه داده‌اند (روش). در این پژوهش ۵۴۸ گزاره منتخب در فرایند کدگذاری باز از بیانات رهبر معظم انقلاب، استخراج شد و با بررسی این گزاره‌ها، ۶۸۸ مفهوم یا مضمون به دست آمد. از بررسی مقایسه‌ای این مفاهیم، ۱۰۱ مقوله حاصل شد. در کدگذاری محوری، مقوله‌های شناختی و ادراکی،

---

* این مقاله برگرفته از طرح پژوهشی الگوی هدایت سیاسی مطلوب می‌باشد که با حمایت پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام به انجام رسیده است.

** دانشیار علوم سیاسی پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام، (نویسنده مسئول)، s.bagheri6@gmail.com.

*** دکتری مهندسی فرهنگی دانشگاه جامع امام حسین علیه السلام، dr.frasoabed@gmail.com.

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۸/۶

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۷/۲۸

گریشی و عاطفی و کنشی و رفتاری از میان این مقوله‌ها به عنوان پدیده‌های محوری استنباط گردید و سایر مقوله‌ها بر حسب نوع ارتباط آنها با مقوله محوری، به عوامل علی، زمینه‌ای، مداخله‌گر، راهبردها و پیامدها صورت‌بندی گردید و در کدگذاری انتخابی، مقوله «انسان سیاسی تراز نظام و انقلاب» به مثابه پدیده مرکزی همه مقوله‌ها را در حول خود یکپارچه کرده است و به این ترتیب، الگوی هدایت سیاسی در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب تدوین گردید.

واژه‌های کلیدی: هدایت، سیاست، هدایت سیاسی، الگو، اندیشه سیاسی، مقام معظم رهبری.

۱. بیان مسئله

هدایت از مفاهیم بنیادین آموزه‌های اسلامی است. مفهوم «هدایت» در ۲۶۸ آیه قرآن کریم آمده و حدود ۳۰۰ بار در آن تکرار شده است. مهم‌ترین وصفی که برای قرآن کریم، تکرار شده، هدایت است: «الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ» (بقره: ۱۵۶) و «إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِّلَّتِي هِيَ أَقْسَمُ» (اسراء: ۹). در آیات قرآن کریم، هدایت گاهی به خدای سبحان و گاهی هم به غیر خداوند نسبت داده شده است. اسناد هدایت به خدا، اسناد آن به هادی اصیل و بالذات است اما اسنادش به دیگران اسناد به شئون هدایتی آن هادی بالذات و اصیل است. بر این پایه، هادی و هدایت سطوح مختلفی دارد؛ همان‌طور که انبیا رسالت هدایت دارند، امامان و اولیای الهی، فقها و روحانیان، علما و همه دانایان به تناسب وسعت وجودی خود، وظیفه هدایت به سوی حق را دارند. بر اساس منابع اسلامی هدایت، وظیفه عموم مسلمانان است و افراد یک جامعه در قبال یکدیگر و در قبال مسائل جامعه مسئولیت دارند و در مسئولیت‌های یکدیگر شریک‌اند. «كُلُّكُمْ رَاعٍ وَ كَلُّكُمْ مَسْئُولٌ عَنْ رَعِيَّتِهِ» (مَسْئُولٌ) یکی از مهم‌ترین مسئولیت‌ها، هدایت است.

متعلق یا آماج هدایت، انسان است. بر اساس ادبیات اسلامی، انسان در برابر هدایت مختار است «إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا» (انسان: ۳). در منابع اسلامی هدایت هم از سنخ ارائه طریق به انسان هم از سنخ «ایصال الی المطلوب» است (ر.ک. حاج علی اکبری، ۱۳۸۰: ۱۰۸-۱۱۹). از زاویه دیگر، هدایت محدود به عرصه خاصی نیست. هدایت در عرصه دینی و فرهنگی یکی از پرکاربردترین به شمار می‌رود و به همین دلیل بیشترین

مباحث پژوهشی درباره هدایت در این باره صورت گرفته است. با این وصف، نمی‌توان سایر عرصه‌ها را بی‌نیاز از هدایت تلقی کرد. یکی از عرصه‌های بسیار مهم، سپهر سیاسی است. بخشی از اهمیت راهبردی این موضوع، به تعریف سیاست در گفتمان اسلامی باز می‌گردد. اندیشمندان اسلامی از جمله امام خمینی^ع، برخلاف مکاتب عرفی گرا، سیاست را هدایت می‌دانند (ر.ک. موسوی خمینی، ۱۳۹۱، ج ۱۳: ۴۳۲). در این بیان، فلسفه حکومت، هدایت است. از این رو، پیچیدگی انسان از یک سو و پیچیدگی عرصه سیاست از سوی دیگر، پژوهش درباره هدایتگری سیاسی در این عرصه را ضروری نموده است. ضمن اینکه ارزش هدایت سیاسی در هزارتوی سیاست به کارویژه و کارکرد آن بستگی دارد که یکی از محوری‌ترین آن در بیانات رهبران انقلاب، بصیرت افزایی است؛ زیرا ضعف یا بی‌بصیرتی دینی و سیاسی سبب زوال حکومت و ضربه‌های جبران ناپذیر بر مسیر جامعه‌پردازی، دولت‌سازی و تمدن‌سازی اسلامی است. با این وصف، هدایتگری سیاسی در سپهر سیاست با توجه به پیچیدگی‌های عصر کنونی، ساده نیست. به طور کلی، در شرایط کنونی دو نوع هدایتگری در این عرصه وجود دارد: هدایتگری سلیقه‌ای و ذوقی و هدایتگری بر پایه‌های عقلانی و نظریه‌های روان‌شناسی و علوم ارتباطات. الگوهای متعددی بر اساس نوع دوم هدایتگری ارائه شد. اگرچه نمی‌توان کارکردهای آنها را نادیده گرفت، اما غلبه این الگوها باعث شد تا کمتر محققان به سمت الگوهای هدایتگری سیاسی در چهارچوب جهان‌بینی اسلامی، آموزه‌های دینی و اندیشه‌های علمای اسلامی متمایل شوند، حال آنکه منابع دینی گنجی است که کمتر از آنها برای هدایتگری سیاسی به صورت روشمند و منطقی صورت‌بندی شده باشد. همین مشکل در بهره‌مندی از رهنمودهای متنوع و فراوان رهبر معظم انقلاب به عنوان یکی از علما و اندیشمندان اسلامی برای ارائه الگوی هدایتگری سیاسی دیده می‌شود.

بنابراین، مسئله اصلی این تحقیق چگونگی هدایتگری سیاسی در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب اسلامی، معطوف به ارائه الگوی هدایت سیاسی مطلوب در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب است.

۲. ادبیات نظری

۲-۱. پیشینه تحقیق

مقاله‌ها و پژوهش‌های متعددی درباره هدایت و مفاهیم مشابه انجام پذیرفته است که در چند محور قابل دسته‌بندی است. یک) بخشی از پژوهش‌ها معطوف به مقوله هدایت به معنای عام و دینی آن بدون توجه به بعد سیاسی است. این دسته از پژوهش‌ها صرفاً مفهومی و نظری است و به جنبه‌های کاربردی آن توجهی نشده است. دو) بخشی از پژوهش‌ها هدایت سیاسی را محور بررسی قرار داده‌اند. این دسته از پژوهش‌ها کمتر به ابعاد نظری هدایت سیاسی توجه نموده و بیشتر ماهیت کاربردی دارند. سه) پژوهش‌هایی که هدایت سیاسی و تربیت سیاسی را هم مرتبه هم پنداشته و از حیث نظری به بررسی آن پرداختند. چهار) پژوهش‌هایی که بر تربیت سیاسی تمرکز نموده‌اند. حجم این دسته از پژوهش‌ها بیش از پژوهش‌های دیگر است. با وجود این، در پژوهش‌های تربیت سیاسی به هر دو هدف نظری و کاربردی توجه شده است. پنج) پژوهش‌هایی که محور آن را آموزشی سیاسی تشکیل می‌دهد. این پژوهش‌ها با تفکیک آموزش از تربیت به دو صورت نظری و کاربردی مورد توجه محققان قرار گرفته است.

جدول ۱. پیشینه تحقیق

عنوان پژوهش	نویسنده	نتایج
معناشناسی واژه هدایت در قرآن	موسوی مریم السادات، فتحی (۱۳۹۵)	راهنمایی معنای اساسی هدایت است و کاربرد آن در موارد ایصال بالمطلوب، پایداری، الهام، دعوت، رشد، معرفت و نسبی است.
بررسی انواع هدایت در قرآن کریم،	مهین قاسمی راد (۱۳۹۸)	انواع هدایت خداوند متعال، در چهار نوع هدایت تکوینی عمومی، هدایت تکوینی انسان‌ها، هدایت پاداشی، هدایت تشریحی است.
بازکاوی هدایت و ضلالت در قرآن	محمد امامی (۱۳۸۰)	این مقاله به هدایت در مقابل ضلالت، عوامل گمراهی، هدایت و آزادی، هدایت و حق، اکتسابی و اختیاری بودن هدایت، راهنمایان و گمراه‌کنندگان و قابلیت درونی انسان و عواملی که موجب گمراهی می‌شوند، پرداخته است.

<p>این دو اندیشمند در مبنای هدایت و ضلالت، که در نظر هر دو توحید افعالی است، معنایی ارائه می‌دهند که حاکی از تفاوت نظرشان است و مقبولیت دیدگاه سید مرتضی را تأیید می‌کند.</p>	<p>سید احمدرضا شاهرخی و تقی ایزدجو (۱۳۸۳)</p>	<p>بررسی مبنای هدایت و ضلالت از دیدگاه سیدمرتضی علم الهدی <small>علیه السلام</small> و فخر رازی</p>
<p>این مقاله با نگاه به مبانی قرآنی صدرالمآلهین درباره هدایت و علت نیاز انسان بدان، علل و عوامل آن و راه وصول به آن را در حکمت متعالیه صدرایی نشان داده شد.</p>	<p>مرضیه اخلاقی (۱۳۸۳)</p>	<p>هدایت و ضلالت در حکمت متعالیه صدرانی</p>
<p>استقامت، اصلاحگری، آزمایش محوری، به استقامت واداشتن مؤمنان، تبیین کامل دین، حفظ دین، عدالت وزی، فرصت سازی، قیام خدامحور، هدایتگری، یاری دهندگی بایسته‌ها معرفی شد.</p>	<p>محمدحسن آشوری (۱۳۹۴)</p>	<p>بایسته‌های هدایت سیاسی در قرآن کریم</p>
<p>در این تحقیق شکاف وضع موجود و وضع مطلوب تبیین گردید و براساس آن راهبردها و راهکارهای تحولی، اصلاحی و ارتقایی ارائه گردید.</p>	<p>سیامک باقری چوکامی (۱۳۹۵)</p>	<p>تبیین تحول هدایت سیاسی در سپاه و راهکارهای دستیابی به وضعیت مطلوب</p>
<p>عمده‌ترین مبنای تربیت سیاسی از منظر امام <small>علیه السلام</small> را می‌توان توحیدمحوری، فطرت‌محوری، تزکیه‌محوری، اخلاق‌مداری نام برد و همچنین مؤلفه‌های تربیت سیاسی از منظر ایشان آگاهی، خودشناسی، آزادی، استقلال، عدالت ذکر کرد.</p>	<p>احمد سلحشوری و همکاران (۱۳۹۱)</p>	<p>مبنای و مؤلفه‌های تربیت سیاسی از دیدگاه امام خمینی <small>علیه السلام</small></p>
<p>تربیت سیاسی در اسلام دارای رویکرد چندعاملی یا تعاملی است و سه پایه اصلی تربیت سیاسی در اسلام حکومت، خانواده و عالمان دینی هستند که تربیت سیاسی در تعامل این سه عامل با یکدیگر و ایفای نقش صحیح هر یک محقق خواهد شد.</p>	<p>اصغر افتخاری و حمید مهجور (۱۳۹۵)</p>	<p>الگوی تربیت سیاسی از دیدگاه شهید مطهری <small>علیه السلام</small></p>

<p>مهم‌ترین اهداف تربیت سیاسی: رساندن انسان به آزاد اندیشی، ایجاد امنیت و صلح، پرورش روح عدالت‌خواهی و توسعه آموزش و پرورش. مهم‌ترین اصول تربیت سیاسی؛ صداقت، مسئولیت سیاسی، شایسته‌سالاری، حق‌مداری، وفای به عهد، مدارا، ظلم ستیزی و وحدت است و مهمترین روش‌های تربیت سیاسی؛ گفتگو و هم‌نشینی با عالمان، محبت، تشویق و تنبیه، نظارت و امانت‌داری است.</p>	<p>پریسا مسعودیان و سعید پهبشتی (۱۳۹۱)</p>	<p>بررسی اهداف و اصول و روش‌های تربیت سیاسی بر مبنای نهج البلاغه</p>
<p>در این مقاله به شش اصل مهم به عنوان مهم‌ترین اصول اشاره شد. اصول وفاداری، حق‌مداری، عدالت‌محوری، عقل‌گرایی، مشارکت‌طلبی و مسئولیت‌پذیری، مهم‌ترین اصولی هستند که تشکیل‌دهنده جهت‌گیری اصلی تربیت سیاسی است.</p>	<p>منصور میراحمدی (۱۳۸۷)</p>	<p>اصول و مبانی تربیت سیاسی در متون و منابع دینی</p>
<p>مقاله با معیار ارتقای کارآمدی و اثربخشی مراکز آموزشی در رشد و تعالی همه جانبه سرمایه انسانی سازمان‌های نظامی و انتظامی در چهار عرصه ایجاد، طراحی و تدوین، اجرایی و نظارتی به ارائه الگو اقدام کرده است.</p>	<p>اکبر محمدعلی زاده و همکاران (۱۳۹۳)</p>	<p>الگوی تحوّل در مراکز آموزشی و تربیتی نیروهای مسلح</p>
<p>در این مقاله به مفهوم مهارت سیاسی، ابعاد آن و ارتباط آن با سایر متغیرهای سازمانی توجه شده است و سپس در چهارچوب تئوری چندسطحی تشریح شده است.</p>	<p>علی اصغر فانی و همکاران (۱۳۹۲)</p>	<p>ماهیت، ابعاد و روش‌های آموزش و توسعه مهارت سیاسی در سازمان</p>

(منبع: یافته‌های پژوهش)

همان‌طور که جدول پیشین نشان می‌دهد، هدایت و مفاهیم مشابه در محور نظری و کاربردی به روش‌های مختلف کمی و کیفی، صورت گرفته است. پژوهشگران در این مقاله، برخلاف پژوهش‌های انجام شده، تلاش می‌کنند الگوی هدایتگری سیاسی را طراحی نمایند. همچنین این تحقیق به دلیل اینکه از روش داده بنیاد بهره گرفته و متن مورد تحلیل آن اندیشه‌های رهبر معظم انقلاب است، از سایر پژوهش‌ها متمایز می‌شود. در مجموع

نوآوری این مقاله در ارائه الگوی هدایت سیاسی مبتنی بر بیانات رهبر معظم انقلاب است که ضمن برخورداری از ماهیت توسعه‌ای در پژوهش‌های هدایت یا تربیت سیاسی، برای مجموعه‌هایی که رسالت آنها هدایت سیاسی است، هویت کاربردی دارد.

۲-۲. سازمان معنایی هدایت سیاسی

اتکای مفهومی این مقاله، بر دانش واژه مرکب «هدایت سیاسی» نهفته است. هدایت، مفهوم متعالی‌ای در آموزه‌های اسلامی دارد. در اصطلاح قرآنی و مفسران، به دو معنا تعریف شده است؛ تعریف اول به دلالت و راهنمایی که اقتضای رسانندگی (ایصال) به خیر را دارد. تعریف دوم عام‌تر است. راهنمایی و دلالت به چیزی است که به خیر می‌رساند بدون اعتبار به رسانندگی به خیر (آشوری، ۱۳۹۴، ج ۱: ۲۲). علامه طباطبایی تعریفی جامع از هدایت ارائه داده است: «شناختن درست و صحیح هدف، انتخاب راه و طریق صحیح برای رسیدن به هدف و پایداری در مسیر است» (همان، ۲۹). تعریف مفهوم هدایت بر اساس نقطه مقابلش (تعرف الاشیاء به اضدادها) به معنای گمراهی و ضلالت است؛ ضلالت انسان قبل از هدایت در وضعیت ظلمت و بی‌خبری قرار داشته و نسبت به حق و حقیقت بی‌اعتنا بوده و همواره دچار ترس و اندوه و غرق در تیره روزی‌اند (ر.ک. امامی، ۱۳۸۰: ۷۷-۹۹). همچنین متضمن نوعی تحیر و سرگردانی و منحرف شدن از راهی است که به مقصد منتهی می‌گردد؛ چنان‌که آیت الله جوادی آملی نوشته است: «ضلالت فقدان هدایت است نه یک امر وجودی... هرگاه فردی با داشتن امکانات هدایت عمداً راه انحراف را بر مسیر مستقیم برگزیند... آنگاه خداوند او را به کیفر تلخ گمراهی گرفتار می‌کند (۱۳۸۹: ۳۶۲). از حیث مفاهیم هم‌نشین نیز می‌توان به زوایای بیشتری از مفهوم هدایت درست یافت، لغت‌شناسان و مفسران مفاهیمی مانند رشد، ارشاد، دعوت و تربیت برای هدایت ذکر کرده‌اند. اگرچه بین آنها در مساوق بودن این مفاهیم با مفهوم هدایت اختلاف وجود دارد، در عین حال همه هم‌نظر هستند که نوعی ارتباط بین این مفاهیم وجود دارد (موسوی، ۱۳۹۴: ۱۰-۲۸). از میان این مفاهیم مفهوم تربیت قابل توجه است. سه دیدگاه در این‌باره ملاحظه می‌شود: برخی نسبت هدایت و تربیت را مترادف یا دست کم نزدیک به هم دانسته‌اند (ر.ک.

رحیمی، ۱۳۸۷: ۱۷۸). از ظاهر کلام رهبر معظم انقلاب نیز این‌گونه افاده می‌شود که بین این دو مفهوم نوعی رابطه ترادف یا نزدیکی است «معنای هدایت مردم این است که بر اثر تعلیم و تربیت درست و راهنمایی مردم به سرچشمه‌های فضیلت، کاری بشود که خواست مردم در جهت فضایل اخلاقی باشد و هوس‌های فاسد کننده‌ای که گاهی به نام آرا و خواست مردم مطرح می‌گردد، از افق انتخاب مردم دور شود» (بیانات رهبر معظم انقلاب در مراسم تنفیذ ریاست جمهوری، ۱۳۸۰/۵/۱۱). دیدگاه دوم تربیت و هدایت را دو مفهوم متفاوت ارزیابی کردند (ر.ک. پناهیان، ۱۳۹۲/۲/۷). و دیدگاه سوم برای این دو تقدّم و تأخّر قائل است. تربیت، مقدم بر هدایت است و در این معنا هدایت غایت تربیت محسوب شده است (دلبری و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳ و باقری، ۱۳۸۶: ۷۵).

در هر صورت، دانش‌واژه هدایت، نشان دادن، راهنمایی، کمک کردن و ارائه راه و روش درست به مخاطب برای شناختن حق از باطل، سره از ناسره، درست از نادرست از میان راه‌های مختلف به منظور رسیدن به هدف است. بر این اساس هر نوع دلالت و راهنمایی، مصداقی از «هدایت» نیست، بلکه زمانی هدایت صورت می‌گیرد که هدف و مقصد آن، حق و حقیقت باشد. بدین سان، هدایت با اوصاف مختلف، انواعی دارد که یکی از آنها هدایت سیاسی است.

سیاست در اینجا وصف هدایت است؛ یعنی هدایت از جنس سیاسی است و در سپهر سیاست و در خصوص موضوع‌ها، پدیده‌ها و فرایندهای سیاسی انجام می‌پذیرد. هدایت با وصف سیاسی به رغم کثرت کاربرد شفاهی آن، کمتر در ادبیات سیاسی مکتوب از حیث مفهومی و ارائه الگو مورد بررسی و واکاوی قرار گرفته است. یکی از این تعریف‌ها، هدایت سیاسی را «فرایند راهبری هدایت شوندگان در جامعه توأم با فرادستی و از موضع قدرت که به سمت فضیلت‌مند ساختن جامعه انجام می‌گیرد» (آشوری، ۱۳۹۴: ۲۶)، دانسته است. در این تعریف وجه ممیز هدایت، با عبارت «توأم با فرادستی و از موضع قدرت» نشان داده شد؛ حال آنکه هدایت سیاسی لزوماً از موضع قدرت نیست. ضمن اینکه کاربرد این عبارت، لطافت هدایت را نادیده می‌گیرد و نوعی اجبار و اکراه را به ذهن متبادر می‌سازد؛ چنان‌که راغب آن را معنای راهنمایی کردن همراه با لطف، مهربانی و خیرخواهی دانسته

است (۱۴۱۲ق: ۸۳۵). در تعریف دیگر، هدایت سیاسی به معنای ارائه طریق و نشان دادن راه به مخاطبان یا مردم است (ر.ک. مظفری، ۱۳۸۶). این تعریف را در بیانات رهبر معظم انقلاب واضح تر می توان ملاحظه کرد. در یکی از فرازهای بیانات ایشان هدایت سیاسی به معنای در اختیار قرار دادن بینش درست سیاسی و فهم مسائل جاری به دیگران آمده است (بیانات رهبر معظم انقلاب در جمع مجمع نمایندگان طلاب و فضیای حوزه علمیه قم، ۱۳۶۹/۱۱/۴). هدایت سیاسی «مجموعه فرایندی به هم پیوسته و مستمر است که در نتیجه آن مخاطبان از آگاهی، بینش و بصیرت سیاسی عمیق، جامع و به روز برخوردار می شوند و با کسب توانایی و قدرت تشخیص، تحلیل و تفسیر پدیده های سیاسی در برابر شبه ها و انحراف ها مصون می گردند و با رفتار تکلیف مدارانه و انقلابی به هنگام و مبتنی بر عقلانیت توأم با انصاف و اخلاق، آماده حضور فعال، پیش برنده و پیش رونده در همه صحنه های دفاع از ارزش های اسلامی خواهند بود» (ر.ک. باقری چوکامی، ۱۳۹۳: ۱۲).

با توجه به تعاریف لغوی و اصطلاحی هدایت و هدایت سیاسی چند نتیجه مهم به دست می آید: یک) هدایت سیاسی یک فرایند است؛ یعنی مجموعه فعالیت های سیاسی به هم پیوسته ای است که پس از تحقق منجر به یک محصول و نتیجه یا همان رفتار سیاسی می شود. دو) هدایت سیاسی فرایندی است که در دنیای پیچیده سیاست از راه ارائه بینش و فهم درست سیاسی به منظور راهنمایی مردم به سمت حقایق سیاسی و جلوگیری از گمراهی و خطا بدون هر نوع اکراه، اجبار و اغوایی صورت می گیرد. از این رو، یکی از نشانه های افراد هدایت شده در این فرایند برخورداری از آگاهی، تشخیص، قدرت تحلیل و پیش بینی است. البته تردیدی نیست که «هدایت بدون قدرت پیش بینی، امکان پذیر نیست» (مطهری، ۱۳۸۲: ۲۶۷). سه) هدایت سیاسی فرایند و جریانی مستمر برحسب اقتضانات و با هدف پایداری و استوار ماندن در مسیر و راه انتخاب شده آزادانه است. چهار) هدایت سیاسی فرایندی است که هر سه ابعاد وجودی انسان (عقل، قلب و رفتار) را به تناسب وسعت وجودی هر یک از مخاطبان مورد توجه قرار می دهد. پنج) هدایت سیاسی ضمن اینکه ارائه طریق و نشان دادن مسیر حقایق سیاسی و تبیین و تمیز حق از باطل است، ایصال الی المطلوب سیاسی نیز هست؛ یعنی مانند طیب دوار، کوششی برای رساندن هدایت

شونده به مطلوب سیاسی نیز است. از نظر مصطفی خمینی هدایت سیاسی هم ارائه طریق و هم ایصال الی المطلوب است. بنابراین در لفظ هدایت سیاسی با معنای واحد روبه‌رو هستیم نه یک لفظ با دو معنا «این تقسیم، یک معنا است نه یک لفظ در دو معنا» (خمینی، ۱۳۹۱: ۴۲۸). شش) غایت و هدف از هدایت سیاسی تربیت انسان‌هایی است که به عنوان «انسان بصیر» از آنها یاد می‌شود.

۲-۳. مبانی هدایت سیاسی

هدایت به شخصیت انسان تعلق می‌گیرد و انسان موضوع هدایت سیاسی است. بنابراین، نوع نگاه به ماهیت انسان تأثیر مستقیم بر اندیشه و عمل سیاسی از جمله هدایت سیاسی می‌گذارد. افزون بر این، هدایت وصف شده به سیاست است. نوع نگرش به سیاست نیز تأثیرگذار بر هدایت سیاسی است. بنابراین، با دو مکتب کلان روبه‌رو هستیم که نگرش آنها به هستی، انسان و سیاست دو نوع عمل سیاسی متفاوت را تجویز می‌کنند. یکی از آنها مکتب قدرت است که همه هستی و جهان از جمله انسان را مادی می‌داند و دومی مکتب هدایت است که علاوه بر نگاه دو بعدی به جهان، انسان و جامعه، این جهان مادی را مقدمه و منزلی برای جهان آخرت می‌داند. به همین دلیل مکتب هدایت برخلاف مکتب قدرت، مبتنی بر جهان‌بینی توحیدی است و هیچ جزئی از اجزای این جهان، حتی زندگی اجتماعی انسان خارج از قدرت، تدبیر و هدایت الهی نیست. در این مکتب، هدایت منحصر به خداوند است و بر جهان هدایت تکوینی و تشریحی حاکم است. بر این اساس، دین از سیاست تفکیک ناپذیر است و اصول حاکم بر هدایت سیاسی نمی‌تواند خارج این آنها باشد.

در مکتب هدایت، انسان هدایت‌پذیر است و فلسفه ارسال پیامبران، هدایت و تربیت انسان‌ها است. هدایت سیاسی نیز از این موضوع مستثنا نیست؛ چرا که هدایت سیاسی زمانی موجودیت می‌یابد که انسان در وجود خود امکان کشش، کنش، کاوش و کشف راز و رمز حقایق سیاسی و بصیرت سیاسی در او وجود داشته باشد. در گفتمان اسلامی، انسان لوح سفید و نوار خام نیست؛ بلکه بر فطرتی سرشته شده است که هم‌زمان با خلقت، حب

به خیر و نیکی دارد. امام خمینی علیه السلام با اشاره به حدیث «کَلَّ مَوْلِدُ يَوْلَدِ عَلِيٍّ فَطْرَهُ»، «فَطْرَهُ» را همان فطرت انسانیت، فطرت صراط مستقیم، فطرت اسلام، فطرت توحید یاد می‌کند و تربیت را شکوفایی فطرت الهی در وجود انسان دانسته است (موسوی خمینی، ۱۳۸۵، ج ۱۴: ۳۳). این روایت از نهج البلاغه که خدای متعال پیغمبر را فرستاد تا «يُثِيرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ؛ نیروهای پنهان عقول آنان را بر انگیزانند» (نهج البلاغه، خطبه ۱)، به معنای هدایت‌پذیری انسان است. بر این مبنا هدایت‌پذیری و نظریه فطرت یکی از مبانی اساسی هدایت سیاسی است. فطرت در مکتب هدایت به شکل‌های مختلفی پرداخته شده است. امام خمینی علیه السلام برای انسان دو نوع فطرت قائل است: یک) فطرت مخموره که ذاتاً سرچشمه همه خیرات و نور و عشق به کمال مطلق و حب به جلال و جمال مطلق است که از آن به فطرت اصلی (بایدها) تعبیر شده است و به موازات آن، وجه دیگری از فطرت مخموره مطرح می‌شود که دلالت بر تنفر از نقص و انزجار از شرّ و شقاوت دارد و امام خمینی علیه السلام از آن به فطرت تبعی (نبایدها) یاد می‌کند. هر دو وجه، از لشکریان عقل است. (دو فطرت محجوبه. از نظر امام خمینی علیه السلام در نهاد فطرت محجوبه گرایش به جهل، شقاوت و شرّ و تمایل نداشتن به خیر و سعادت قرار داده شده است (موسوی خمینی، ۱۳۸۸: ۷۷-۸۰). شهید استاد مطهری از زاویه دیگر فطرت را به فطرت ادراکی و فطرت گرایشی تقسیم نمود. «یکی از مجهولات در مورد انسان همین مسئله فطریات انسان است که در دو قسمت است: یکی در ناحیه شناخت‌ها، درک‌ها، دریافت‌ها و دیگر در ناحیه خواسته‌ها و میل‌ها» (مطهری، ۱۳۶۱: ۴۷). ایشان حقیقت‌جویی، گرایش به خیر و فضیلت، گرایش به جمال و زیبایی، گرایش به خلاقیت، ابداع و عشق و پرستش را در ذیل بحث فطریات احساسی آورده است و مقصود او این است که در انسان چنین گرایشی وجود دارد (همان، ۷۴-۸۶). بر این مبنا، هدایت سیاسی تمام ابعاد وجودی انسان، یعنی هم بعد شناختی و بینشی، هم عاطفی و گرایشی و هم رفتاری و کنشی را شامل می‌شود. بنابراین، اندیشمندان اسلامی از دیرباز علوم و معارف دینی را در سه بخش عقاید، اخلاق و احکام مطرح ساختند. امام خمینی علیه السلام با سندیت قرار دادن یکی از روایات در کتاب چهل حدیث، علوم را در سه بخش کلی آیه محکمه (علوم عقلیه و عقاید حقه معارف اسلامی)، فریضه عادلّه (علم اخلاق و تصفیه

قلوب) و سنه قائمه (علم ظاهر و علوم آداب قالیبه) دانسته‌اند (موسوی خمینی، ۱۳۶۸: ۳۲۶). از نظر امام علیه السلام هر یک از این علوم، برای رشد وجودی و تعالی انسان است. استاد مطهری نیز وجوه سه گانه معارف دینی یا علوم را به ترتیب با ابعاد سه‌گانه شناختی، عاطفی و کنشی انسان انطباق داده است (مطهری، ۱۳۸۲: ۶۶). بر اساس مباحث گفته شده، هدایت سیاسی، مکتب هدایت بر بنیاد فطرت انسان است و هر سه بعد وجودی انسان را در بر می‌گیرد.

جدول ۲. ارتباط وجوه معارف اسلامی با ابعاد وجودی انسان و بُعد هدایتی آن

بعد هدایتی	حوزه سیاست	ابعاد انسان	وجوه معارف اسلامی
هدایت سیاسی در بعد ادراکی	اندیشه و کلام سیاسی	شناخت	عقاید
هدایت سیاسی در بعد گرایشی	اخلاق سیاسی	عواطف و اراده	اخلاق
هدایت سیاسی در بعد کنشی و واکنشی	فقه سیاسی	جوارح و رفتار	احکام

(یافته‌های پژوهش)

بر پایه جدول فوق، در ساحت شناختی - ذهنی، آگاهی، علم و ادراک دخیل است که از آن به «بینش» تعبیر می‌شود و در اراده نیز، میل و رغبت و انگیزش نقش دارد که از آن به «گرایش» تعبیر می‌گردد. این دو عامل اساسی، یعنی «بینش» و «گرایش» موجب پیدایش «کنش» یعنی رفتار می‌گردند (کوثری، ۱۳۸۶: ۱۱). اما به اعتقاد محققان، ساحت کنشی و رفتاری همیشه به مثابه متغیر وابسته و تأثیرپذیر نیست، بلکه برعکس، گاهی تأثیرگذار بر ساحت گرایش‌ها و بینش‌ها نیز است (ر.ک. برزگر، ۱۳۸۹: ۲۳).

در کنار مبانی فوق، معرفت‌شناسی نیز به مثابه مبنای هدایت سیاسی، در فهم پدیده‌ها و مسائل سیاسی بسیار تأثیرگذار است. معرفت‌شناسی بر اساس مکتب هدایت، حداقل در ارتباط با این موضوع تحقیق دو ویژگی محوری دارد؛ یکی چند ساحتی نگری و دیگری محاسبات چند وجهی است. برای پی بردن به عمق پدیده‌های سیاسی و کشف همه زوایای مختلف و لایه‌های پنهان آنها باید نگرش جامع، سیستمی، چندضلعی و چندساحتی داشت. چنانچه در قرآن کریم آمده است: «وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ لَهُمْ قُلُوبٌ

لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ؛ (اعراف: ۱۷۹) و محققاً بسیاری از جن و انس را برای جهنم آفریدیم، چه آنکه آنها را دل‌هایی است بی ادراک و معرفت، و دیده‌هایی بی نور و بصیرت، و گوش‌هایی ناشنوای حقیقت، آنها مانند چهارپایانند، بلکه بسی گمراه‌ترند، آنها همان مردمی هستند که غافل‌اند». مطابقت این معرفت‌شناسی یکی از عوامل هدایتگری سیاسی این است که مدار و محاسبات سیاسی تنها این جهانی و در چهارچوب عوامل محسوس و زمینه‌های مادی مورد ارزیابی قرار نگیرد، بلکه علاوه بر آن باید سهم و نقش عوامل معنوی و متافیزیکی را در رقم زدن و شکل‌گیری پدیده‌های سیاسی لحاظ کرد. از این زاویه به باور رهبر معظم انقلاب «یکی از خطاهای محاسباتی این است که انسان در چهارچوب عوامل محسوس و صرفاً مادی محدود بماند؛ یعنی عوامل معنوی را، سنت‌های الهی را، سنت‌هایی که خدا از آنها خبر داده است، آن چیزهایی را که با چشم دیده نمی‌شود، ندیده بگیرد؛ این یکی از خطاهای بزرگ محاسباتی است. همه عوامل سعادت و شقاوت و پیشرفت و پسرفت و به موفقیت‌ها دست یافتن و نیافتن، در چهارچوب عوامل مادی متعارفی که اهل ماده، اهل محسوسات، به آنها دل خوش می‌کنند، محدود نمی‌ماند؛ این عوامل در کنارش وجود دارد» (بیانات رهبر معظم انقلاب در جمع مسئولان نظام، ۱۳۹۳/۴/۱۶).

۳. روش تحقیق

۳-۱. شرح روش

این پژوهش از نظر نتیجه توسعه‌ای - کاربردی و از حیث داده از نوع تحقیقات کیفی است. برای گردآوری داده‌ها از دو روش استفاده شده است، از روش داده بنیاد برای شناسایی و تجزیه و تحلیل ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های هدایت سیاسی مطلوب بیانات مقام معظم رهبری و با روش گروه کانونی برای بازبینی، تأیید و تکمیل یافته‌های تحقیق استفاده شد. بر اساس رهیافت نظام‌مند استراوس و کوربین مجموع مقوله‌های استخراج شده از داده‌های خام، در قالب الگویی به نام کدگذاری محوری شامل شش جعبه یا محور به ترتیب زیر است:

یک) شرایط علی، مقوله‌هایی است مربوط به شرایطی که بر مقوله محوری تأثیر می‌گذارند. دو) مقوله محوری مقوله‌ای اصلی که می‌توان دیگر مقوله‌ها را به آن ربط داده و مکرر در داده‌ها ظاهر می‌شود. این مرحله، نظریه‌پرداز داده بنیاد، یک مقوله را در مرحله کدگذاری باز به عنوان «پدیده مرکزی» انتخاب کرده و آن را در مرکز فرایندی بررسی خود قرار داده و سپس، دیگر مقوله‌ها را به آن ربط می‌دهد. سه) راهبردها، کنش‌ها و برهم کنش‌های خاصی که از پدیده محوری نتیجه‌گیری می‌شود. چهار) زمینه شرایط خاصی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند. پنج) شرایط مداخله‌گر، شرایط زمینه‌ای عمومی که بر راهبردها تأثیر می‌گذارند. شش) پیامدها، خروجی‌های حاصل از به کارگیری راهبردها است (شماعی کوپائی و اسمعیلی گیوی، ۱۳۹۳: ۱۲۷).

نمودار (۱): الگوی پارادایم در کدگذاری محوری (استراوس و کوربین، ۱۳۸۵)

۳-۱. کاربرد روش

یک) جامعه آماری و نمونه‌گیری: جامعه آماری و نمونه‌گیری در پژوهش‌های کیفی متفاوت با پژوهش‌های کمی است. بیانات مقام معظم رهبری از سال ۱۳۶۸ تا پایان سال ۱۳۹۵ جامعه آماری تلقی شده است و نمونه‌گیری براساس روش داده بنیاد بر مبنای اشباع نظری صورت گرفته است. در این نمونه‌گیری تا جایی ادامه می‌کند که دیگر مفهومی به مفاهیم قبلی افزوده نشود.

دو) برای تسهیل و تسریع فرایند انجام پروژه و کوتاه کردن زمان با شناسایی و آموزش چند تن از کارشناسان آشنا و فعال به حوزه فعالیت‌های هدایت سیاسی جهت متن‌خوانی و انجام کدگذاری اقدام شد.

سه) برای بررسی متون مزبور و افزایش دقت در چهارچوب طراحی الگوی هدایت سیاسی مطلوب و متناظر با پرسش‌های تحقیق، به مطالعه پرداخته و متن منتخب گزینش شد. چهار) به منظور یقین و امانت‌داری در استخراج گزاره‌ها از متن و ارتقای سطح روایی و باورپذیری گزاره‌های منتخب، گروه دومی به کار گرفته شد که به بازخوانی، منطبق کردن و اصلاح گزاره‌های منتخب اقدام کردند.

پنج) براساس نگاه رفت و برگشتی به گزاره‌های منتخب از متن بیانات رهبر معظم انقلاب، مفاهیم و مضامین استخراج و کدگذاری شد.

شش) مجدداً برپایه نگاه رفت و برگشتی به مجموعه مفاهیم استخراج شده و بررسی شباهت‌ها و تفاوت‌های آنها، به تدوین مقوله‌های اولیه برای دستیابی به مؤلفه‌های مورد نظر پرداخته شد.

هفت) برای دستیابی به ابعاد، به بازخوانی مستمر مقوله‌های اولیه و طبقه‌بندی و نظم‌دهی آنان در قالب کدگذاری محوری پرداخته شد و محورهای شش‌گانه جی تی تعیین گردید که به مثابه مقولات ثانویه تحقیق به شمار می‌آید. در نهایت کدگذاری گزینشی برای تدوین داستان‌واره‌ها یا قضایا انجام پذیرفت.

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱. کدگذاری باز

کدگذاری باز اشاره به استخراج متن منتخب از بیانات رهبر معظم انقلاب دارد که بر پایه آن مفهوم‌سازی داده‌ها و مقوله‌بندی آنها شکل گرفت. با واکاوی تحلیل محتوای بیش از ۱۰۰۰ صفحه از متن بیانات رهبر معظم انقلاب در سال‌های ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۸، ۵۴۸ گزاره منتخب استخراج شد و از این گزاره‌ها، ۶۸۸ مفهوم یا مضمون به دست آمد. با بررسی مقایسه‌ای این مفاهیم، ۱۰۱ مقوله به دست آمد. با توجه به تعداد زیاد گزاره‌های منتخب و مفاهیم و مقوله‌ها در این مقاله تنها به ذکر مقوله‌ها که یکی از ستون‌های کدگذاری باز است، اکتفا شده است. از آنجایی که هر یک از مقوله‌های استخراج شده از چندین مفهوم بوده است، از ذکر تاریخ بیانات رهبر معظم انقلاب به دلیل افزایش صفحه پرهیز شد.

جدول ۳. مقوله‌های ثانویه

مقوله‌ها	
پروراندن ذهن سیاسی	رصد و تبیین الگوها، ابعاد و پیامدهای عناصر و جریان نفوذ سیاسی
ژرف اندیشی و ژرف بینی	رمز گشایی از ماهیت، شیوه‌ها و ابزارهای جنگ نرم و چگونگی مواجهه با آن
اشراف به درس‌ها و عبرت‌های تاریخی	تبدیل آگاهی‌های سیاسی به باورمندی ایمانی و التزام رفتاری
نگرش و تحلیل توحیدگرایانه	کار بست و به خدمت گرفتن درس‌ها و عبرت‌های تاریخ سیاسی در تجزیه و تحلیل رخداد‌های سیاسی زمانه
رصدکاوی و آینده‌نگری	نهادینه کردن نگاه منظومه‌ای به آگاهی‌های سیاسی، عقیدتی و اخلاقی
برانگیختن انگیزه و عاطفه	نهادینه کردن نگرش علت کاوانه و سبب شناسانه به شکل‌گیری میکرو ب‌ها، رخدادها و رفتارهای سیاسی
عرق ملی، غیرت دینی و حمیت انقلابی	هوشیارسازی و هوشمند نگهداشتن دایمی مخاطبان نسبت به مقاصد و اشکال توطئه‌های دشمن
تعهد قلبی و احساس مسئولیت	مبنا قراردادن فعالیت‌ها و تحلیل‌های سیاسی بر جهان بینی توحیدی
خلوص، تقوا و اتصال به خدا	آمیختن معنویت و انس با خدا با آگاه‌سازی سیاسی
تکلیف‌گرایی و عمل به هنگام	تحکیم تفکر، روحیه و رفتار جهادی و انقلابی در انجام فعالیت‌های هدایت سیاسی
مبتکر و مجرب	تحکیم تفکر، روحیه و رفتار جهادی و انقلابی در فعالیت‌های هدایت سیاسی
مجاهدت و عمل انقلابی	بازنمایی و ترویج الگوها و شخصیت‌های سیاسی در هدایتگری
شرایط فردی	تحکیم سازوکار تکلیف‌شناسی و تقویت تکلیف‌گرایی و موقع‌شناسی سیاسی
شرایط اجتماعی	پیشرو و پیش‌برنده در عرصه‌های سیاسی
توأمان بودن آگاهی‌های سیاسی و ایمانی	تعیین شاخص‌ها و مصادیق قلمرو مجاز و ممنوع در هدایتگری سیاسی به نحو شفاف و صریح
لحاظ توأمان عوامل مادی و فرامادی	توانمندسازی و ارتقای قابلیت‌های جذاب هنری و تبلیغی در انتقال و دفاع از حقانیت ارزش‌های انقلاب
مجرب بودن هادیان سیاسی	تولید، نشر و انتقال نوآورانه و هنرمندانه پیام‌ها و محصولات سیاسی
ضروری و مهم شمردن امر هدایت سیاسی	ساختمند سازی بصیرت افزایی متناسب با تحولات زمانه

معیارمند کردن ویژگی‌ها و صلاحیت‌های علمی، اخلاقی و رفتاری هدایتگران سیاسی	روحیه دقت علمی در هدایت سیاسی
مهارت آموزی و حرفه‌ای کردن تحلیل و قضاوت سیاسی	عمل خالصانه، صادقانه و خیرخواهانه
نهادینه‌سازی رویکرد طبیب دوار هدایتگری سیاسی	جو معنوی و فضای ایمانی
ثبات اعتقادی و یقین معرفتی	عرق و وفاداری به نظام
توانمند و ژرف‌نگر در تجزیه و تحلیل مسائل سیاسی	روحیه جهادی و تحولی و انقلابی
تمایز دهنده مرز خودی از غیر خودی	توکل و اعتماد به نصرت الهی
عبرت آموز در سپهر تاریخی	شان و منزلت اجتماعی
تکلیف‌شناس و تکلیف‌گرایی	قانونمندی و نظم امور
بصیر، مستبصر و رشید سیاسی	حمایت و پشتیبانی رسانه‌ای، لجستیکی، فناوری
هوشیار و با فراست	فضای تعاملی و ارتباط صمیمانه
جامع‌نگر در محاسبات مادی و غیر مادی	عاری از تعصب و تعلقات جناحی
موقع‌شناس و پیش‌تدبیر	انطباق نظر و عمل
ولایت‌پذیر	وجود عناصر ناباب نفوذی در برنامه‌های سیاسی
ایمان و دل‌بستگی به ارزش‌های انقلاب	کثرت شبهات سیاسی بی پاسخ
روحیه انقلابی و جهادی	ترک اصول و پرداختن به فرعیات سیاسی
آرمان‌خواه	ذهنیات منفی‌سازمانی
عشق‌ورزی به خط امام و انقلاب	اختلال در نظام ارزیابی و محاسباتی
ولایت‌پذیری و التزام عملی به آن	بی‌تقوایی و بی‌انصافی سیاسی
تمایزدهنده مرز خودی از غیر خودی	عمیق شدن اختلافات و منازعات سیاسی
توانمند و ژرف‌نگر در تجزیه و تحلیل مسائل سیاسی	فروکاهش روحیه انقلابی
تکلیف‌شناس و تکلیف‌گرایی	غفلت و مرعوب شدن سیاسی
مدافع ارزش‌ها و مقاوم در تلاطم‌های سیاسی	فراگیر شدن روحیه دنیازدگی و رفاه طلبی
حرکت در سایه‌سار اندیشه راه امام خمینی <small>علیه السلام</small>	جانب‌داری از احزاب و گروه‌های سیاسی
متعبد، متشرع و مراعی اخلاق سیاسی	بی‌حسی و بی‌تفاوتی سیاسی
ماهر و معرب در تحلیل سیاسی	هدایت سیاسی غیر حرفه‌ای ناکارا
مراعی حدود و ثغور قلمرو ممنوعه و مجاز فعالیت سیاسی	فزون‌گرفتن خواص طرفدار حق دنیا طلب
مسئولیت‌پذیر در قبال مسائل سیاسی	احیا و باورمندسازی اندیشه، ارزش‌ها و راه امام خمینی <small>علیه السلام</small>

بازنمایی و تفهیم چرایی اتخاذ مواضع انقلابی نظام و نقد عالمانه رویکردهای معارض	رصد و تبیین الگوها، ابعاد و پیامدهای عناصر و جریان نفوذ سیاسی
تبیین مستدل و مستند از دلایل تبری و مبارزه با آمریکا و اسرائیل طرفداران باطل	رمزگشایی از ماهیت، ابعاد، الگوها، شیوه‌ها و ابزارهای جنگ نرم و چگونگی مواجهه با آن
تبیین مقایسه‌ای منطق مستحکم اندیشه سیاسی نظام با لیبرال دموکراسی	قاعده سازی چگونگی تبدیل آگاهی‌های سیاسی به باورمندی ایمانی و التزام رفتاری
تبیین و روشنگری سیاسی عالمانه، منصفانه، خیرخواهانه، امیدوارانه و هنرمندانه با جهت‌سازی مؤمنانه	کاربست و به خدمت گرفتن درس‌ها و عبرت‌های تاریخ سیاسی در تجزیه و تحلیل رخدادهای سیاسی زمانه
تحکیم تفکر، روحیه و رفتار جهادی و انقلابی در انجام فعالیت‌های هدایت سیاسی	نهادینه کردن نگاه منظومه‌ای به آگاهی‌های سیاسی، عقیدتی و اخلاقی
تحلیل پیش رویدادی با کاربردی روش‌های آینده پژوهانه و عبرت پژوهی تاریخی	نهادینه کردن نگرش علت کاوانه و سبب شناسانه به شکل‌گیری میکرو ب‌ها، رخدادهای رفتارهای سیاسی
تعمیق و تنویر مبانی و اصول نظری و عملی انقلاب اسلامی	هوشیارسازی و هوشمند نگهداشتن دایمی مخاطبان نسبت به مقاصد و اشکال توطئه‌های دشمن
عمق بخشی ایمان و وفاداری به آرمان‌ها و ارزش‌های اسلامی، انقلابی، ملی و سازمانی و تمایز بخشی مسائل اصلی با فرعی	بنیان نهادن و مبنا قراردادن فعالیت‌ها و تحلیل‌های سیاسی بر رهیافت جهان‌بینی توحیدی
جاری و رایج کردن تفکر راهبردی	ممزوج کردن معنویت و انس با خدا با آگاه‌سازی سیاسی
در هم آمیختن محاسبات غیبی و فرامادی با محاسبات مادی در تحلیل پدیده‌های سیاسی	تحکیم تفکر، روحیه و رفتار جهادی و انقلابی در انجام فعالیت‌های هدایت سیاسی
مرجح شمردن منافع نظام بر منافع فردی و جناحی	

(منبع: یافته‌های پژوهش)

۴-۲. کدگذاری محوری

تلاش اساسی در کدگذاری محوری برقراری رابطه بین مفاهیم و مقوله‌ها و مقایسه مقوله‌ها با هم دیگر بر اساس الگوی پارادایم استروس-کوربین است. کدگذاری محوری در اینجا کمک می‌کند تا داده‌ها در فرایندی مستمر با هم مقایسه شوند و پیوند بعد از کدگذاری باز بین مقوله‌ها مشخص گردد (دانایی فر، ۱۳۸۴: ۵۹). در این بررسی، ارتباط بین مقوله

اصلی و مقوله‌های فرعی در سه الگوی پارادایمی نشان داده شد و رابطه بین آنها بررسی گردید. این موضوع برای کشف مقوله مرکزی حائز اهمیت است. با توجه به حجم داده‌ها و مقوله‌ها، بدون ترسیم الگوهای پارادایمی موصوف و نمایش رابطه بین مقوله‌ها با یکدیگر نمی‌توان وارد به مرحله کدگذاری انتخابی شد و به بیان کشف مقوله مرکزی و اصلی و پیدا کردن رابطه آن با سایر مقوله‌ها پرداخت. نظر به اجتناب از طولانی شدن مطالب از بیان شرح تحلیلی الگوی‌های سه‌گانه صرف نظر می‌شود.

نمودار ۲. الگوی هدایت سیاسی بر پایه شناختی- معرفتی

(منبع: یافته‌های پژوهش)

نمودار ۳. الگوی هدایت سیاسی بر پایه گرایشی - عاطفی
(منبع: یافته‌های پژوهش)

نمودار ۴. الگوی هدایت سیاسی بر پایه پدیده محوری کنشی - رفتاری
(منبع: یافته‌های پژوهش)

۳-۴. کدگذاری انتخابی؛ روایت یا خط داستان

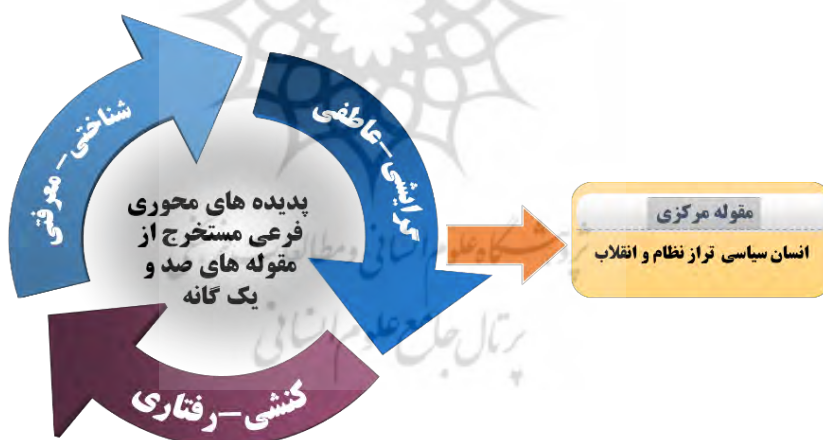
در این مبحث، فرایند روایت داستان؛ کشف مقوله مرکزی تحقیق و مرتبط ساختن و یکپارچه سازی آن با سایر مقوله‌ها در قالب الگوی پارادایمی، اعتبار بخشیدن به روابط در مقایسه با داده‌ها و تکمیل مقوله‌های فرعی که نیاز به اصلاح، بسط و گسترش دارد و توضیح خط اصلی داستان انجام می‌شود (اشتراوس و کوربین، ۱۳۸۵: ۱۱۸-۱۲۰). در واقع در داستان، گزارشی از همه آنچه - جمع همه الگوهای حاصل شده - تا کنون بر پایه داده‌های تحقیق کشف شده‌اند، ارائه داده خواهد شد.

مقوله مرکزی

شناسایی و انتخاب پدیده مرکزی حاصل تأمل و عمیق شدن در مقوله‌های صد و یک گانه‌ای که خود مستخرج از چند صد مفهوم حاصل از گزاره‌های منتخب از بیانات مقام معظم رهبری بود، است. افزون بر این، پدیده‌های محوری شناختی - ادراکی، گرایشی - عاطفی و کنشی - رفتاری مستنبط از مقوله‌های صد و یک گانه و مشاهده در صراحت بیانات رهبری این نتیجه به دست آمد که هدایت سیاسی مطلوب در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب ساخت «انسان سیاسی تراز نظام و انقلاب اسلامی» است. برای نمونه چند مورد از بیانات صریح ایشان ذکر می‌شود. در جمع نیروهای مسلح فرمودند: «نیروهای مسلح بایستی روزه‌روز بر سازندگی خود بیفزایند... خود را به‌عنوان یک انسان تراز اسلامی و یک نظامی تراز اسلامی ساخته و پرداخته کنند... مثالش مالک اشتر است» (بیانات در جمع فرماندهان و کارکنان نیروی هوایی ارتش، ۱۳۹۶/۱۱/۱۹). در جمع مسئولان و معلمان آموزش پرورش نیز فرمودند: «شما (معلمان) می‌توانید به معنای حقیقی کلمه، انسان تراز اسلام را به وجود بیاورید؛ می‌توانید نیروی انسانی تراز جمهوری اسلامی را به وجود بیاورید» (بیانات در جمع معلمان سراسر کشور، ۱۳۹۰/۲/۱۴). ایشان در خطاب به همه مردم نیز فرمود: «خود را انسان تراز قرآن و تراز اسلام بسازیم و بپردازیم» (بیانات در خطبه‌های نماز عید فطر، ۱۳۷۳/۱۲/۱۱). عبارت‌های متعدد دیگری نیز در بیانات ایشان وجود دارد که دلالت بر پدیده مرکزی انسان تراز انقلاب دارد. مانند: «مسجد باید پایگاه انسان‌سازی، عمران دل و

دنیا، مقابله با دشمن، بصیرت‌افزایی و زمینه‌سازی برای ایجاد تمدن اسلامی باشد (بیانات در جمع ائمه جماعات مساجد استان تهران، ۱۳۹۵/۵/۳۱). «محیط دانشگاه باید محیط اسلامی باشد؛ محیطی برای رشد انسان تراز اسلام؛ انسانی» (بیانات در جمع زنان، ۱۳۷۱/۹/۲۵). به کار برد انسان سیاسی نیز برگرفته از مبانی انسان‌شناسی رهبر معظم انقلاب است. از نظر ایشان آگاهی انقلابی که ستون آن داشتن بصیرت سیاسی است، یک کمال سیاسی محسوب می‌شود (بیانات در جمع مردم آذربایجان شرقی، ۱۳۹۶/۱۱/۲۹).

از این‌رو، انسان سیاسی تراز نظام و انقلاب اسلامی مفهوم مرکزی است که همه مقوله‌های صد و یک‌گانه به دست آمده را به هم پیوند می‌دهد. سازگاری مبانی هستی‌شناسی، معرفت‌شناسی، انسان‌شناسی و غایت‌شناسی معارف اسلامی نیز دلالت بر یافته مذکور دارد که انسان را نقطه کانونی هدف خلقت دانسته و رشد و تعالی فکری، عاطفی و رفتاری انسان را نیز هدف نزول کتاب‌های آسمانی و فرستادن رسولان الهی می‌شمارد.

نمودار ۵. مقوله مرکزی
(منبع: یافته‌های پژوهش)

معرفتی این نکته گفتنی است که این موضوع یکی از پایه‌ها و سازه‌های مهم هستی‌شناسی هدایت سیاسی است و مشتمل بر گنجینه‌ای از داده‌ها و اطلاعات، درس‌ها و عبرت‌ها از تحولات زمانه دور و نزدیک است. البته مراد از انباشتگی، انباشتگی کیفی است نه کمی و حجمی. یکی از سرفصل‌های برجسته این انباشتگی معرفتی مربوط به مطالعه و هضم و فهم تحولات تاریخی است چنانچه امیرمؤمنان علیه السلام فرمودند: «أَيُّ بَنِي إِيْنِي وَإِنْ لَمْ أَكُنْ عُمَرُوْتُ عُمَرُوْ مِنْ كَانَ قَبْلِيْ فَقَدْ نَظَرْتُ فِيْ أَعْمَالِهِمْ وَفَكَرْتُ فِيْ أَحْبَابِهِمْ وَسِرْتُ فِيْ آثَارِهِمْ حَتَّى عُدْتُ كَأَحَدِهِمْ بَلْ كَأَنِّي بِمَا انْتَهَى إِلَيَّ مِنْ أُمُورِهِمْ قَدْ عُمَرْتُ مَعَ أَوْلِيَاهُمْ إِلَيَّ آخِرِهِمْ؛ پسرم درست است که من به اندازه پیشینیان عمر نکرده‌ام، اما در کردار آنها نظر افکندم، و در اخبارشان اندیشیدم، و در آثارشان سیر کردم تا آنجا که گویا یکی از آنان شده‌ام، بلکه با مطالعه تاریخ آنان، گویا از اول تا پایان عمرشان با آنان بوده‌ام» (نهج البلاغه، نامه ۳۱). و در نامه‌ای دیگر فرمود: «مَنْ اِعْتَبَرَ اَبْصَرَ وَ مَنْ اَبْصَرَ فَهَيْمَ وَ مَنْ فَهَيْمَ عِلْمٌ؛ هر کس از وقایع گذشتگان عبرت بگیرد بینا می‌شود، کسی که بصیرت و بینایی پیدا کرد می‌فهمد، و آن‌کس که فهمید عالم می‌شود» (همان، نامه ۲۰۸). چرا که تاریخ چراغ و مشعل هدایت امروز و فردا است^۱.

بر پایه همین سیره نظری ائمه اطهار علیهم السلام است که مقام معظم رهبری فرمودند که تاریخ را جدی و از آن درس و عبرت بگیرد: «من، یک وقت درباره عبرت‌های ماجرای امام حسین علیه السلام صحبت‌هایی کردم و گفتم که ما از این حادثه، غیر از درس‌هایی که می‌آموزیم؛ عبرت‌هایی نیز می‌گیریم. «درس‌ها» به ما می‌گویند که چه باید بکنیم؛ ولی «عبرت‌ها» به ما می‌گویند که چه حادثه‌ای اتفاق افتاده و چه واقعه‌ای ممکن است اتفاق بیفتد... شما جامعه ما را با آن جامعه مقایسه کنید تا تفاوت آن دو را دریابید...» (رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۴/۱۰/۵).

به نظر رهبر معظم انقلاب فراهم شدن انباشتگی دانشی و اطلاعاتی و قدرت تشخیص در فرایند هدایت سیاسی به رغم اهمیت آن، امری لازم است، اما کافی نیست؛ زیرا «عالم‌ترین عالم‌ها و دانشمندترین دانشمندان را هم اگر مغز و فهم سیاسی نداشته باشند، دشمن با یک آبنبات تُرش می‌تواند به آن طرف ببرد؛ مجذوب خودش

^۱ در این مورد رهبر معظم انقلاب فرمود «گذشته برای ما یک وسیله و آینه‌ای است؛ مایه عبرتی است تا راه آینده‌مان را هموار کنیم» (بیانات در دیدار با مردم لار، ۱۳۸۷/۲/۱۹).

کند و در جهت اهداف خودش قرار دهد. این نکات ریز را باید جوانان ما درک کنند» (همان، ۱۳۷۲/۸/۱۲). «الْعَامِلُ عَلَى غَيْرِ بَصِيرَةٍ كَالسَّائِرِ عَلَى غَيْرِ الطَّرِيقِ، لَا يَزِيدُهُ سُرْعَةُ السَّيْرِ إِلَّا بُعْدًا؛ عمل‌کننده بی‌بصیرت چون رونده خارج از جاده است که سرعت راهپیمایی، او را از مقصد دور می‌کند» (کلینی، ۱۳۸۲: ۴۳).

هنرورزی ترکیب قضایا به عنوان دومین سازه انسان سیاسی تراز انقلاب و اسلام است که در فرایند هدایت سیاسی باید کسب شود. منظور از این موضوع، خلاقیت و ابتکار در انضمام و رابطه قضایا و رخدادهایی است که به فهم، ادراک و تشخیص سیاسی منتج می‌شود. این سازه دلالت بر این بیان رهبر انقلاب دارد که فرمود: «شاخصه درک سیاسی هر انسان در قدرت تحلیل و پیش‌بینی سیاسی اوست» (بیانات رهبر معظم انقلاب در جمع اعضای ستاد برگزاری مراسم پنجمین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی علیه السلام، ۱۳۷۳/۳/۴). این امر با پروراندن ذهن و ارتقای مهارت و هنر فکر کردن میسر می‌گردد. چنان‌که رهبر معظم انقلاب فرمود: «من به برادران عزیز دفاتر نمایندگی و به خصوص بخش عقیدتی، سیاسی عرض می‌کنم که تحلیل سیاسی به شکل صحیح و پروراننده ذهن، چیز بسیار مهمی است؛ ذهن باید پرورانده بشود» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۷۰/۶/۲۷). به همین دلیل، شهید مطهری بر این اعتقاد است که هدف معلم نباید فقط انتقال یک سلسله معلومات، اطلاعات و فرمول در مغز متعلم باشد و ذهن او مثل حوضی که مقداری آب در آن جمع شده است، بشود، بلکه آنچه اساسی است باید عقل و نیروی فکری متعلم پرورش و استقلال پیدا کند و قوه ابتکار او زنده شود (مطهری، ۱۳۷۵: ۱۶).

پیراستگی دل و ذهن را می‌توان شرط کافی برای انسان سیاسی تراز انقلاب و اسلام شمرد. در اندیشه رهبر معظم انقلاب که برگرفته از گفتمان اسلامی است پالایش ذهن و دل از آلودگی‌ها پایه کلیدی در فرایند هدایت سیاسی است؛ یعنی پالایش ذهن از جمود و تحجر، ظنّ و گمان، روایت بی‌درایت^۱، التقاط و اختلاط و پالایش دل از حب و بغض^۲،

۱. امیرمؤمنان علی علیه السلام «علیکم بالدرایه لا بالروایه»؛ اگر به یک حدیث از دریچه درایت و تعمق بنگرید، بهتر از هزار حدیث است که فقط نقل نمایند (مجلسی، ۱۴۱۳، ج ۲: ۱۸۲).

۲. حُبّ الشّیء یعمی و یصمّ؛ علاقه به چیزی، انسان را کور و کر می‌کند [و] قدرت درک واقعیت را از او می‌گیرد (صدوق، ۱۴۱۳، ج ۴: ۳۸۰).

عافیت‌طلبی و دنیا‌زدگی^۱، کبر و غرور، هوا و هوس نفسانی. این پالودگی‌ها، تقوایی است که براساس سنت الهی فرقان را به دنبال دارد. «یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَشْقُوا اللَّهُ يَجْعَل لَكُمْ فُرْقَانًا» (انفال: ۲۹)؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! اگر از (مخالفت فرمان) خدا بپرهیزید، برای شما وسیله‌ای جهت جدا ساختن حق از باطل قرار می‌دهد. روشن‌بینی خاصی که در پرتو آن، حق را از باطل خواهید شناخت «وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا؛ (طلاق: ۲) انسان را از تنگناها خارج می‌کند و برای او فَرْج و گریزگاه به وجود می‌آورد».

بر اساس مبانی موصوف، مقام معظم رهبری فرمودند: «دلی که از ایمان برخوردار است و منشأ تقوا در اندیشه و عمل است، با تبلیغات دشمنان گمراه نمی‌شود» (بیانات مقام معظم رهبری در جمع بسیجیان و سپاهیان لشکر ۲۵ کربلا، ۱۳۸۲/۶/۲۹).

علاوه بر موارد گفته شده، انسان سیاسی تراز انقلاب زمانی کامل خواهد شد که در بعد کنشی و واکنشی فردی تکلیف‌گرای معطوف به نتیجه باشد. به همین جهت مقام معظم رهبری فرمود: «کسی که برای تکلیف عمل می‌کند، دچار تردید و تزلزل نمی‌شود؛ ترسیده و خسته نمی‌شود؛ از راه بر نمی‌گردد و مصلحت‌اندیشی‌های شخصی، تعیین‌کننده راه و جهت گیری او نمی‌شود» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۳/۳/۱۴).

عوامل زمینه‌ای

زمینه، بیانگر مجموعه خاصی از ویژگی‌های مربوط به پدیده است که در درون آن راهبردهای عمل و تعامل مدیریت شده، به کار رفته، هدایت شده و به پدیده خاصی پاسخ می‌دهد (ازکیا و ایمانی جاجرمی، ۱۳۹۰: ۹۸). در راستای مقوله مرکزی هدایت سیاسی (یعنی انسان سیاسی تراز نظام و انقلاب)، واکاوی بیانات رهبر معظم انقلاب، دلالت بر

^۱ رهبر معظم انقلاب در این خصوص فرمود: «گاهی بصیرت هم وجود دارد، اما در عین حال خطا و اشتباه ادامه پیدا می‌کند؛ که گفتیم بصیرت شرط کافی برای موفقیت نیست، شرط لازم است. در اینجا عواملی وجود دارد: یکی اش مسئله نبود عزم و اراده است. بعضی‌ها حقایقی را می‌دانند، اما برای اقدام تصمیم نمی‌گیرند؛ برای اظهار تصمیم نمی‌گیرند؛ برای ایستادن در موضع حق و دفاع از حق تصمیم نمی‌گیرند. البته این تصمیم نگرفتن هم عللی دارد: گاهی عافیت‌طلبی، گاهی تنزه‌طلبی، گاهی هوای نفس، گاهی شهوات، گاهی ملاحظه منافع شخصی خود، گاهی لجاجت است» (بیانات، ۱۳۸۹/۸/۴).

یکسری از عوامل زمینه‌ای دارد که در بستر آن راهبردهای معطوف به مقوله مرکزی ارائه گردید. مقوله‌های به دست آمده در کدگذاری باز سه دسته از عوامل زمینه‌ساز و تسهیل‌گر به گونه‌ای از ویژگی‌های پدیده مرکزی و متناظر با ابعاد سه‌گانه معرفتی - شناختی، گرایشی - عاطفی و کنشی - رفتار است. اگرچه این ویژگی‌ها متعدد است، به چند مورد اشاره می‌شود. فطرت یکی از این ویژگی است که راهبردهای برای ایجاد انسان سیاسی تراز انقلاب و اسلام نقش تعیین‌کننده دارد در نگاه رهبر انقلاب فطرت انسانی، حق‌پذیر است. به همین جهت «فطرت صحیح انسان‌ها اقتضا می‌کند که در مقابل دعوت حق تسلیم بشوند و وقتی چیزی درست است و سخن برحق است و آنگاه که حقیقتی به انسان‌ها ارائه می‌شود، طبیعت فطرت سلیم حکم می‌کند که آن را بپذیرد (بیانات امام خامنه‌ای در جلسه سیزدهم تفسیر سوره بقره، ۱۳۷۰/۸/۲۹). بنابراین، (با توجه به تمایل فطرت انسان‌ها به سعادت، باید زمینه کمک و راهنمایی و تسهیل رسیدن به این هدف والا فراهم شود) (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۳/۲/۲۳). یکی دیگر از عوامل زمینه‌ای را ایشان در جهان‌بینی هر فردی می‌دانند و معتقدند که جهان‌بینی هر انسانی در تشکیل شخصیت او یک تأثیر اساسی دارد (بیانات رهبر معظم انقلاب در جمع بیانان در دیدار وزیر دفاع و جمعی از فرماندهان، ۱۳۶۸/۳/۱۸). جو و فضای معنوی و گفتمانی یکی از مقوله‌های زمینه‌ای مؤثر بر راهبردها است. در این زمینه می‌فرمایند: «ترس از جو و فضا، و انفعال در مقابل مخالفان نظام موجب اختلال در فهم صحیح انسان از موضوعات می‌شود» (بیانات رهبر معظم انقلاب در جمع اعضای مجلس خبرگان با رهبر انقلاب، ۱۳۸۸/۷/۲). ایشان گفتمان را بستر بسیار مهمی می‌دانند «گفتمان یک جامعه مثل هواست، همه تنفسش می‌کنند؛ چه بدانند، چه ندانند؛ چه بخواهند، چه نخواهند... وقتی یک فضای گفتمانی به وجود آمد، همه در آن فضا فکر می‌کنند، همه در آن فضا جهت‌گیری پیدا می‌کنند، همه در آن فضا کار می‌کنند» (بیانات رهبر معظم انقلاب در جمع جمعی از نخبگان و برگزیدگان علمی، ۱۳۹۰/۷/۱۳).

عوامل مداخله‌گر

شرایط مداخله‌گر، شرایط وسیع‌تر و عامی هستند که بر راهبردها احاطه دارند. نظر به انسان سیاسی تراز نظام و انقلاب به عنوان پدیده محوری هدایت سیاسی، شرایط محیطی مداخله‌گر و تأثیرگذار بر راهبردهای به دست آمده از پدیده محوری با واکاوی در بیانات رهبر انقلاب مورد شناسایی قرار گرفتند. بیانات رهبر انقلاب حاکی از این واقعیت است که این شرایط متناظر با ابعاد شناختی - معرفتی، قلبی و عاطفی و کنشی و رفتاری است. از زاویه دیگر شرایط مداخله‌گر جنبه‌های ایجابی و سلبی دارند. به عنوان نمونه رهبر انقلاب به نقش فراوانی شباهت در تأثیرگذاری بر انسان می‌فرماید: «اگر معرفتی دینی در جان افراد تنیده نشود، در برابر موج شباهت و القائات دشمن، مقاوم و پایدار نخواهد ماند» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۸/۱۱/۱۳). ایشان هدف انواع شبهه را زدودن پشتوانه‌های انسانی نظام ارزیابی می‌کنند (بیانات رهبر معظم انقلاب در جمع طلاب و فضلا و اساتید حوزه علمیه قم، ۱۳۸۹/۷/۲۹). فرهنگ و فرهنگ سیاسی، یکی دیگر از ویژگی عام است که می‌تواند مثبت و هم منفی باشد. به عنوان نمونه «فرهنگ یک ملت است که می‌تواند آن ملت را پیشرفته، عزیز، توانا، عالم، فناور، نوآور و دارای آبروی جهانی کند» (بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی در جمع کارکنان سازمان صدا و سیما، ۱۳۸۳/۲/۲۸). فرهنگ سازمانی و ذهنیات منفی سازمانی ویژگی عام دیگری است که در پدیده مرکز مداخله‌گر است و در طراحی راهبرد مؤثر می‌باشد. فضای مسابقه برای تکاثر اموال و دنیاگرایی از عوامل مداخله‌گر به شمار می‌آید به همین جهت رهبر انقلاب می‌فرماید: «نگذارید بعضی از نیازهای مادی و مسائل کوچک، جلوی بصیرت‌ها را بگیرد» (همان، ۱۳۷۲/۸/۲۷). همچنین در منظومه فکری مقام معظم رهبری نوع و نحوه مواجهه با پدیده‌ها و رخدادهای محیط و فضای سیاسی و اجتماعی از عوامل مداخله‌گر محسوب می‌شود. دیدن و شنیدن، ژرف دیدن و استماع کردن و پرهیز از سطحی‌نگری و اجتناب از ساده و سهل‌اندیشی شرط لازم برای فهم تحولات زمانه است.

راهبرد

راهبرد، تدبیری است که در خصوص مقوله مرکزی بکار می‌رود. با توجه به مجموعه عوامل زمینه‌ای تسهیل‌گر و مجموعه عوامل مداخله‌گر در شکل‌گیری و تحقق پدیده محوری انسان سیاسی تراز نظام و انقلاب، راهبردهای منتج به پدیده محوری با واکاوی و تجزیه و تحلیل محتوای بیانات رهبر انقلاب مورد شناسایی و استخراج گردید. بررسی حاصل از این کاوش، ۳۴ راهبرد در سه بعد شناختی - معرفتی، گرایش - عاطفی و کنشی - رفتار استخراج و تعیین گردید. به عنوان نمونه یکی از راهبردهای شناختی و معرفتی در فرایند هدایت سیاسی بر پایه اندیشه رهبر معظم انقلاب اقتناع سازی است. چنان‌که فرمودند: «مخاطبتان را اقناع می‌کنید؛ اقناع فکری. اگر چنانچه ما بخواهیم با تشر و تهور و تهدید و ضرب و زور، یک چیزی را به ذهن طرف تحمیل بکنیم، ممکن هم هست مثلاً فرض کنید که تحت تأثیر هیجانات، [به صورت] لحظه‌ای قبول هم بکند، اما ماندگار نیست» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۹۴/۴/۲۰). بصیرت‌افزایی، تبیین‌گری و روشن‌گری از دیگر راهبردهایی است که تأکید فراوانی دارند. «یکی از کارهای مهم نخبگان و خواص، تبیین است؛ حقایق را بدون تعصب روشن کنند... این بصیرت را نه فقط در خودشان، در دیگران به وجود بیاورند» (بیانات رهبر معظم انقلاب، ۱۳۸۸/۵/۵).

پیامدها

نتیجه شناخت عوامل زمینه‌ای تسهیل‌گر و عوامل مداخله‌گر بازدارنده و راهبردهای منتج از پدیده محوری، دستیابی و تحقق انسان سیاسی تراز نظام و انقلابی است که واجد پیامدهایی با ویژگی‌ها و مختصات منحصر به فرد است. از بررسی و تجزیه و تحلیل بیانات رهبر انقلاب، پیامدها نیز در ابعاد و ساحت‌های شناختی - معرفتی، قلبی - عاطفی و کنشی - رفتاری استخراج شد. پیامدهای متعددی در تحلیل محتوای بیانات رهبر انقلاب وجود دارد که برخی از آنها عبارتند از واقع‌بینی و گرفتار اشتباه محاسباتی نشدن؛ رهبر انقلاب فرمود: «یکی از کارکردهای بصیرت همین است که انسان واقعیت‌ها را آن‌چنان که هست، ببیند. در تبلیغات گاهی یک واقعیتی را از آنچه که هست، چندین برابر بزرگ‌تر نشان می‌دهند؛ در

حالی که بعضی از واقعیت‌های دیگر را اصلاً نشان نمی‌دهند» (همان، ۱۳۹۲/۵/۶)؛ نقش آفرینی مؤثر در تحولات زمانه (ر.ک. همان، ۱۳۶۸/۴/۲۰)، هوشیاری در عرصه زندگی سیاسی (ر.ک. همان، ۱۳۸۸/۵/۱۲)؛ تشخیص اصلی از فرعی حوادث (ر.ک. همان، ۱۳۹۰/۱/۱) و گم نکردن هدف (ر.ک. همان، ۱۳۹۵/۵/۳۱) از جمله پیامدها است. همچنین از آثار و برکات راهبردهای هدایت سیاسی در خصوص انسان سیاسی تراز انقلاب و اسلام، تربیت انسان نفوذناپذیر است. چنان‌که فرمود: «یک ملتی که بصیرت دارند، آگاهانه حرکت می‌کنند و قدم برمی‌دارند، همه تیغ‌های دشمن در مقابل آنها کند می‌شود» (همان، ۸۸/۷/۱۵). اقدام به‌هنگام و به اندازه پیامد دیگر راهبردها است. پس، «اقدام به‌هنگام و علاج واقعه قبل از وقوع» یکی از گزاره‌های پرتکرار رهبر معظم انقلاب بوده است (ر.ک. همان، ۱۳۹۷/۴/۲۲).

۵. نتیجه و پیشنهادات

انسان و سرمایه انسانی در این تحقیق به عنوان پدیده محوری و نقطه اتکا و کانونی هدایت سیاسی تلقی گردید. این یافته حاصل واکاوی بیانات رهبر معظم انقلاب بوده است که غایت و مقصد هدایت سیاسی را رشد و تعالی استعدادهای سرمایه انسانی قرار داده است. این یافته منطبق بر ادبیات تحقیق و چهارچوب نظری تحقیق است؛ آنجا که امام خمینی علیه السلام می‌فرمایند: «آنی که انسان را از همه موجودات جدا می‌کند، از همه موجودات طبیعی جدا می‌کند، آن قلب انسان است، آن بصیرت انسان است. شما بصیرت داشته باشید، انسانید... و آنچه در انسان سعادت را ایجاد می‌کند بصیرت انسان است». بنابراین «فعالیت سیاسی یکی از وظایف مذهبی مسلمانان است» (موسوی خمینی، ۱۳۹۱، ج ۱۰: ۳۰۲). این یافته با اندیشه‌های سیاسی مقام معظم رهبری نیز انطباق استواری دارد. معظم له بر این اعتقادند که «پایه اساسی، بصیرت است... این را باید ما در خودمان تأمین کنیم. بصیرت در حقیقت زمینه همه تلاش‌ها و مبارزات انسانی در جامعه است» (بیانات در جمع دانشجویان و جوانان استان قم، ۱۳۸۹/۸/۴).

بر اساس یافته‌های این تحقیق برنامه‌ریزی و طراحی هدایت سیاسی می‌بایست متناظر بر ابعاد سه‌گانه وجودی انسان تنظیم شود. بدین معنا که هدایت سیاسی مخاطبان باید همه

ابعاد شناختی - معرفتی، گرایشی - عاطفی و کنشی - رفتاری را به صورت هماهنگ و متوازن در بر گیرد. این یافته با یافته‌های نظری استاد مطهری در خصوص انسان‌شناسی سازگاری دارد. چنانچه استاد شهید مطهری نوشته است: «کمال انسان در تعادل و توازن او است؛ یعنی انسان با داشتن این همه استعدادهای گوناگون، هر استعدادی که می‌خواهد باشد آن وقت انسان کامل است که فقط به سوی یک استعداد گرایش پیدا نکند و استعداد‌های دیگرش را مهمل و معطل نگذارد و همه را در یک وضع متعادل و متوازن، همراه هم رشد کند. انسان کامل، انسانی است که همه ارزش‌های انسانی در او رشد کند و هیچ کدام بی‌رشد نماند و به‌علاوه همه، هماهنگ یکدیگر رشد کنند و رشد هر کدام از این ارزش‌ها به حد اعلا برسد آن وقت این انسان می‌شود انسان کامل. انسانی که قرآن از او تعبیر به امام می‌کند» (مطهری، ۱۳۷۳: ۴۰). بر این پایه براساس معیار ارزیابی و ارزشیابی موفقیت هدایت سیاسی در گروه میزان اثرپذیری مخاطبان در ساحت اندیشه، عاطفه و نوع کنش و واکنش سیاسی آنها در برابر پدیده‌های سیاسی است.

براساس یافته‌های تحقیق، شرایط علیّی تحقق و دستیابی انسان تراز انقلاب در گروه مجموعه‌ای از شرایطی است که به صورت پیوسته و در یک تعامل سیستمی و تضاییفی از داده‌ها و آگاهی‌ها، قدرت‌شناختی - معرفتی و ایمانی و انگیزشی او را تکمیل می‌کند. در این فرایند، کنش و رفتار حکیمانه، هوشمندانه و به‌هنگام صورت می‌پذیرد. مهم‌ترین پیامد حاصل از هدایت سیاسی مطلوب برای پرورش انسان تراز انقلاب اسلامی شناختن و معرفت عمیق از صراط مستقیم نظام و انقلاب، استقامت و پایداری و عزم و اراده سیاسی برای دفاع از ارزش‌های انقلاب و کنش و واکنش به‌هنگام و به‌اندازه در برابر تهدیدات دشمن است. توجیه تئوریک این یافته بر پایه مبانی نظری این تحقیق استوار است؛ آنجا که براساس منظومه فکری حضرت امام خمینی علیه السلام تشخیص و انتخاب درست، توانایی درک مصلحت‌های زمانه و مقابله با توطئه‌ها و فتنه‌های دشمن به عنوان پیامدهای حاصل از هدایت‌گری سیاسی مطرح شده است. همچنین بر پایه منظومه فکری سیاسی مقام معظم رهبری، ثمره بصیرت‌افزایی، گم‌نکردن هدف، تشخیص و ترجیح مسائل اصلی از فرعی و واقع‌بینی و گرفتار اشتباه محاسباتی نشدن و هوشیاری در عرصه زندگی سیاسی شمرده شده است.

پیشنهادها

الف) در یافته‌های تحقیق، نیازمندی‌های آموزشی متعدد و مختلفی درباره هدایت سیاسی عام و خاص مطرح شد، از این رو، لازم است این نیازمندی‌ها از مجموعه مقاله پیش‌رو بیرون آورده و برنامه‌هایی برای تهیه و تدوین متن و محتوای متناسب فراهم شود.

ب) با توجه به یافته‌های تحقیق بر لزوم پلکانی و درجه داشتن هدایت سیاسی، هر سازمانی لازم است نظام جامع بصیرت‌افزایی پلکانی متناسب با شرایط محیطی خود را طراحی و تدوین کند.

ج) با توجه به یافته‌های تحقیق مبنی بر متناسب‌سازی هدایت سیاسی با ابعاد سه‌گانه وجودی انسان، لازم است تحقیقات پیمایشی در خصوص گونه‌شناسی تیپ‌های شناختی-معرفتی، گرایش‌ی-عاطفی و کنشی و رفتاری مخاطبین صورت پذیرد.

د) مطابقت دادن یافته‌های مقاله پیش‌رو، با درس‌ها و عبرت‌های تاریخی در ایجاد و تقویت قدرت ادراکی و تشخیصی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است، از این رو، لازم است پژوهشی برای کشف و تحلیل درس‌ها و عبرت‌های سیاسی در تاریخ اسلام و تاریخ معاصر و انقلاب اسلامی، متناسب با شرایط و اوضاع و احوال سیاسی زمانه انجام شود.

کتابنامه

ازکیا، مصطفی و ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۹۰). روش‌های کاربردی تحقیق کاربرد نظریه بنیانی، تهران، انتشارات کیهان.

استراوس، آنسلم و جولیت کوربین (۱۳۸۵). اصول و روش تحقیق تحقیقی: نظریه‌مبنایی، رویه‌ها و شیوه‌ها، ترجمه بیوک محمدی، تهران، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی. آشوری، محمد حسن (۱۳۹۴). «بایسته‌های هدایت سیاسی در قرای کریم» فرهنگ پژوهش، سال هفتم، شماره ۲۴، زمستان، صص ۳۱-۶۰.

امامی، محمد (۱۳۸۰). بازکاوی هدایت و ضلالت در قرآن؛ آموزه‌های فقهی، مشهد، دانشگاه علوم اسلامی رضوی.

باقری چوکامی، سیامک (۱۳۹۳). تبیین تحول هدایت سیاسی و راهکارهای دستیابی به وضع مطلوب، پژوهشگاه علوم اسلامی امام صادق علیه السلام.

الگوی هدایت سیاسی در اندیشه سیاسی رهبر معظم انقلاب ۱۰۵

باقری، خسرو (۱۳۸۶). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، تهران، انتشارات مدرسه، چاپ هفدهم، جلد اول.

برزگر، ابراهیم (۱۳۸۹). «ساختار فهم اندیشه سیاسی اسلام»، فصلنامه دانش سیاسی، سال ششم، شماره ۱۲، زمستان، صص ۴۳-۷۲.

بیانات رهبر معظم انقلاب، دسترسی در: <https://farsi.khamenei.ir>.

پناهیان، علیرضا، «اهمیت و جایگاه هدایت»، پایگاه اینترنتی پناهیان، دسترسی در: <http://panahian.ir/post>، ۱۳۹۳/۲/۷.

جوادی آملی، عبدالله (۱۳۸۹). هدایت در قرآن، قم، مرکز نشر اسراء.

حاج علی اکبری، جاوید (۱۳۸۰). «رمز هدایت»، مطالعات راهبردی زنان، سال ۴، شماره ۱۱، بهار، صص ۱۰۸-۱۱۹.

خمینی، سید مصطفی (۱۳۹۱). تفسیر قرآن کریم، ترجمه خلیل پروینی، تهران، مؤسسه حفظ نشر و آثار امام خمینی، جلد اول.

دانایی فرد، حسن (۱۳۸۴). «تئوری پردازی با استفاده از رویکرد استقرایی: استراتژی مفهوم‌سازی تئوری بنیادی»، دو ماهنامه دانشور رفتار، سال دوازدهم، شماره ۱۱، تیر، صص ۵۷-۷۰.

دلبری و همکاران (۱۳۹۳). «الگوی اهداف تربیت دینی مبتنی بر آموزه‌های قرآن کریم»، فصلنامه نوآوری آموزشی، سال سیزدهم، شماره ۵۰، تابستان، صص ۷-۳۰.

راغب اصفهانی، حسین بن محمد (۱۴۱۲ق). المفردات فی غریب القرآن، بیروت، نشرالمصطفی.

رحیمی، علیرضا (۱۳۸۷). «نگاهی دوباره به ارشاد اسلامی: رویکردی تربیتی»، فصلنامه مطالعات فرهنگ - ارتباطات (نامه پژوهش فرهنگی سابق)، سال نهم، شماره ۳۵، پاییز، صص ۱۵۷-۱۸۵.

شماعی کوپائی، میلاد و اسمعیلی گیوی، محمدرضا (۱۳۹۳). «مدل پارادایمی مدیریت جهادی استفاده از نظریه داده بنیاد»، فصلنامه چشم انداز مدیریت دولتی، سال پنجم، شماره ۱۹، پاییز، صص ۱۱۹-۱۵۰.

صدوق، محمد بن علی (۱۴۱۳ق). من لایحضره الفقیه، قم، جامعه مدرسین، چاپ دوم، جلد ۴.

کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۲). اصول کافی، ترجمه و شرح سید جواد مصطفوی، تهران، مؤسسه الوفا، جلد ۱.

- کوثری، یداله (۱۳۸۶). «حب و بغض در تحلیلی روان‌شناختی با نگاهی به آیات و روایات»، فصلنامه معرفت، سال شانزدهم، شماره ۱۱۲، فروردین، صص ۱۲۵-۱۴۲.
- مجلسی، محمد باقر (۱۳۷۲). بحار الانوار، تهران، اسلامیه.
- مطهری، مرتضی (۱۳۶۱). فطرت، تهران، انتشارات صدرا.
- _____ (۱۳۷۳). انسان کامل، تهران، صدرا.
- _____ (۱۳۷۵). تعلیم و تربیت در اسلام، تهران، صدرا.
- _____ (۱۳۸۲). انسان و ایمان، تهران، صدرا.
- _____ (۱۳۸۲). ده گفتار، تهران، صدرا.
- مظفری، آیت (۱۳۸۶). روش‌شناسی و آموزش تحلیل سیاسی، قم، زمزم هدایت.
- موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۸۸). شرح حدیث جنود عقل و جهل، تهران، مؤسسه تنظیم نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- موسوی خمینی، روح‌الله (۱۳۹۱). صحیفه امام علیه السلام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی علیه السلام.
- موسوی، مریم‌السادات (۱۳۹۴). معناشناسی هدایت در قرآن، قم، جامعه الزهرا.